

Sümeyye CANDAN

Trabzon Üniversitesi, sumeyye_candan22@trabzon.edu.tr, Trabzon-Türkiye

ORCID: 0009-0003-7123-4197

Antroposen Çağı Ekseninde Ekofeminizm Sanatı

Özet

Antroposen çağının etkileri Sanayi Devrimi'nde başlamış olup, sanat üzerindeki yansımaları daha çok 1960'lı yıllarda ekolojik sanatın ortaya çıktığı dönemde hissedilmiştir. Çağdaş sanatla birlikte birçok sanat pratiği ortaya çıkmış, kavramsal konular üzerinden toplumsal cinsiyet, politika ve çevre temalarına yer verilmiştir. Feminizm hareketinin sanata daha fazla yansıdığı çağdaş sanatta, feminizmin alt dalı olan ekofeminizm doğmuştur. Ekofeminizm, Antroposen çağının içerisinde yer alan bir hareket olduğundan, doğa ve kadın imgeleri aynı düşüncenin etrafında temelledirilmiş, ekolojik hareket ve feminist teori birleştirilmiştir. Ekofeminizm pratiğinin temelinde, ataerkil sistemde kadın ve çevre tahakkümü kesişim içerisinde. Ekofeminizm sanatı doğada var olan düzeni bozan insanoğlunu yeniden tartıştığı ve bu ilişki dahilinde yeni ihtimaller üzerine giden yapıtların incelendiği makalede, sanatın bu konuya olan yaklaşımı araştırılmıştır. Ekofeminizm sanat yapıtları, kimlik eşitliğini ve ekoloji temsilini harmanlayan pratiklerdir. Makalede incelenen yapıtlarla, Antroposen çağının etkilerinin görüldüğü arazi, performans, yerleştirme, dijital medya gibi farklı pratiklerin kavramsal çerçevelerinin irdelemesi amaçlanmıştır. Antroposen çağı ile ekofeminizm kavramları arasındaki ilişkiyi hangi faktörlerin etkilediği üzerine durulmuştur. Çalışmada sonuç olarak farklı sanat pratiklerinin aynı çerçevede toplandığı ve benzer konular dahilinde ekolojik tabanlı çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Antroposen çağının yerküreye verdiği tahribat sonucunda, konunun önemi artmıştır. Antroposen ve ekofeminizm kavramları doğrultusunda gelişen sanat yapıtları incelemesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu makale nitel desende durum çalışmasıdır. Durum çalışması veri toplama, verilerin analizi ve yorumlanması basamaklarını içermektedir.

Anahtar kelimeler: Antroposen, Ekofeminizm, Ekoloji, Feminizm

The Art of Ecofeminism in the Axis of the Anthropocene Age

Abstract

The effects of the Anthropocene era started with the Industrial Revolution, and its reflections on art were mostly felt in the 1960s, when ecological art emerged. Many art practices have emerged with contemporary art, and gender, politics and environmental themes have been included through conceptual issues. In contemporary art, where the feminist movement is more reflected in art, ecofeminism, a sub-branch of feminism, was born. Since ecofeminism is a movement within the Anthropocene era, images of nature and women are based around the same idea, and the ecological movement and feminist theory are combined. The practice of ecofeminism is based on the intersection of the domination of women and the environment in the patriarchal system. In the article, the approach of art to this issue is investigated in which the art of ecofeminism re-discusses the human beings who disrupt the existing order in nature and the works that go on new possibilities within this relationship are examined. Ecofeminist artworks are practices that blend identity equality and ecological representation. With the works analysed in the article, it is aimed to examine the conceptual frameworks of different practices such as land, performance, installation, digital media, where the effects of

the Anthropocene era are seen. It is emphasised which factors affect the relationship between the Anthropocene era and the concepts of ecofeminism. As a result of the study, it is seen that different art practices are gathered in the same framework and ecologically based studies are carried out within similar subjects. As a result of the destruction caused by the Anthropocene era to the earth, the importance of the subject has increased. It is thought that the analysis of artworks developed in line with the concepts of Anthropocene and ecofeminism will contribute to the field. This article is a case study in qualitative design. The case study includes the steps of data collection, data analysis and interpretation.

Keywords: Anthropocene, Ecofeminism, Ecology, Feminism

1. Giriş

Antroposen çağı ekseninde gelişen doğa tahakkümü ve feminist bakış açısının bir araya geldiği ekofeminizm, çağdaş sanat döneminde sanata yansımıştır. Ekofeminizmin etkili olduğu bu dönemde, doğa temaslı ve feminist bakıştan yaratılan yapıtlar meydana gelmiştir. Antroposen çağının sanata etkilerinin arttığı çağdaş sanat döneminde, çevre üzerinde ya da kavramsal metnin etrafında gelişen çalışmalar üretilmiştir. Sanatçılar kendi geliştirdikleri pratikler doğrultusunda, ekolojik tahribatı ve kadın tahakkümünü sanat yoluyla ortaya koymuşlardır. 1960'lardan günümüze kadar olan süreci ele alan çalışma, Antroposen çağının etkilediği ekofeminizm sanatı ve bu alanda geliştirilen farklı çağdaş sanat eserlerini incelemektedir. Çağın sanat üzerindeki etkilerini sanatçı ifadeleri, tarihsel bağlam ve yorumlamalarla aktarmak amaçlanmıştır. Antroposen çağının ne olduğu, sanat üzerindeki etkileri, ekofeminizmin çıkış noktası, hangi pratiklerde ele alındığı gibi sorular üzerinde durulmuştur. Sanatın ekoloji ve feminizm kavramlarına olan duyarlılığı farkındalık amacı taşıyan çalışmalarla kendini göstermektedir. Bu bağlamda üretilen yapıtların öne çıkarılması, konunun farkındalığı bakımından önemlidir. Jeolojik çağ ile sanatın bağlantısı üzerinden ele alınan çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tarihi 18.yy'larda dayanan feminizm, toplumda kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması gerektiğini savunan bir anlayıştır. Feminizmin temel amacı, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve kadınların toplumda söz sahibi olmasını sağlamaya çalışmaktır. Ataerkil bir toplumda kadın figürünün geri planda tutulması feminizm için son derece yanlış bir tutumdur. Bunun yerine toplumda birçok kimlikte yer alabilen, her türlü hak ve özgürlüğe sahip olan bir kadın figürünü savunur. 18.yy'da farklı alanlara konu olan feminizm akımı, sanatın da konusu olmuştur. 18.yy ile 19.yy. arasında Avrupa'da Sanayi Devrimi gerçekleşmiştir ve sonrasında bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Sanayi Devrimi siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimlere neden olmuştur. Feminizm akımının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra kapitalizmin etkisiyle üretim artmış, sonucunda tüketim toplumu haline gelmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmelerin beraberinde, ekolojik dengede bozulmalar meydana gelmiştir. 1960'lı yıllara kadar olan süreçte, çevresel hareketler hız kazanmıştır. Sanatın güncel konulara yer verdiği bu dönemde, dünyayı doğrudan etkileyen çevre olaylarına sessiz kalınmamıştır. Çevresel hareket olarak başlayan ekolojik sanat, farkındalık yaratmayı amaçlamıştır. Sanatın kendini biçimsel ve kavramsal olarak geliştirip değiştirdiği 60'lı yıllar, ekolojik sanatın da önem kazandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde sanatta kavramsallık ön plana çıkmıştır. Ekolojik sanat eserlerinin biçimselliğinin yanısıra kavramsal mesajı önemlidir. Toplumda ders niteliğinde olan bu çalışmalar, doğaya verilen tahribatın sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Ekolojik sanat ile feminist anlayışın kesişmesi sonucu oluşan ekofeminizm, kadın ve doğa yapısının benzerliğini vurgulamaktadır.

Ekofeminizm 1970'li yılların sonunda çeşitli toplumsal hareketler ile feminizm ve ekoloji hareketlerinden doğmuş ve tekrarlanan çevre felaketlerinden tetiklendiği yıkıma karşı protestolar ve etkinlikler bağlamında popülerlik kazanmıştır. Ekofeminizm kadın ve doğanın yıkımına dikkat çeker ve bu durumun iyileştirilmesi yönünde politikalar geliştirir (Shiva & Mies, 2021). Sanatın toplum içerisindeki güçlü yönünün hissedildiği 19.yy'da ekofeminist sanatçılar, çalışmalar üretirken bu düşüncenin gelişmesi yönünde etkili olmuşlardır. Bunu yanı sıra Antroposen çağında olmanın yarattığı yıkıcılık ya da yaratıcılık bir zıtlık oluşturmakta ve düşünce yapılarının karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. Bir

yanda içinde bulunulan çağın getirileri; teknoloji, bilim, sanayi gibi alanların gelişimi devam ederken, oluşturduğu yıkımlar ve insanlığın yeryüzüne hâkim olması ekolojik dengeyi bozmaktadır. Kapitalizm düzenin, birçok alanda sağladığı etki ile doğadaki elemanlar zarar görmektedir.

Tüm bu ekolojik yıkım, feminist düşünce ile bağdaşmış, kadınların doğa üzerinde gerçekleştirdiği farklı disiplinlere ait eserler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte ataerkil bir toplumun kadın figürü üzerindeki baskısı bir de kapitalist gerçeklerle karşılaşmıştır. Feminist bakış açısıyla düşünüldüğünde doğa ile kadın aynı yıkıma maruz kalan ve sonuçlarının birbirine bir şekilde benzerlik gösterdiği iki unsurdur. Antroposen çağında yaşanan tüm olumlu ve olumsuz gelişmelerden etkilenen sanat, üretim noktasında biçimsel ve kavramsal olarak 1960'lardan sonra çağdaşlaşmıştır. Yapıtların kavramsal yönünün baskın hale gelmesi ile biçimsel yönünün doğrudan değişime uğramasına olanak sağlandı. Toplumsal krizlerden etkilenen sanatçılar, doğa üzerinde farklı disiplinlerde yapıtlar üretmişlerdir. Doğrudan ya da dolaylı anlatıma sahip olan bu yapıtlar, ekoloji ve feminizmin ortak yanlarını ele almışlardır. Ekofeminizm sanatçıları, feminist bir bakışla ekolojiye temas eden yapıtlar üretmektedirler. Sanatçı doğa tahakkümü ve kadın tahakkümü ile oluşan ataerkil düşünce üzerinden doğa üzerinde gerçekleşen yahut doğa ile kesişimi olan çalışmalar yapmıştır.

2. Antroposen Çağının Ekolojiye Etkisi

Holosen çağı 1833 yılında başlamış olup Sir Charles Lyell tarafından önerilmiş ve kabul edilmiştir. Fakat bu çağ boyunca insanoğlunun faaliyetleri giderek önemli bir jeolojik güç haline geldi ve bu durum bilim insanları tarafından fark edildi. Stoppani 1873'te insanoğlunun faaliyetlerini evrensellik açısından yeni bir güç olarak değerlendirdi. Yaşanan jeolojik gelişmelerin üzerine Antroposen terimini 2000 yılında Paul J. Crutzen ve Eugene F. Storer kullanmıştır. Sanayi Devrimi'nin başlamasından itibaren günümüze kadar devam eden jeolojik çağda, insanlığın dünya üzerinde olan hâkimiyetinin en üst noktaya çıkması ile dünya geri dönülmesi zor bir sürece girmiştir. Toplumsal, siyasal ve ekonomik alanların hızla değişime uğraması, ekolojik anlamda da gerilemeye neden olmuştur. İklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması, çevrenin tahribata uğraması gibi durumlar meydana gelmiştir. Bir döngü içerisinde gerçekleşen olaylar, birbirinin sonuçlarından doğmuştur. (Crutzen, Storer & Steffen, 2000). Holosen çağından sonra dünya, Antroposen adlı yeni jeolojik çağa girdiğine dair artan bilimsel fikir birliği ışığında daha da önem kazanmıştır. Bilim adamları bu tarihi gelişmeyi anlatırken, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi antropojenik dönüşümün büyük bir ivmesi olarak görmektedir (Braddock & Ater, 2014).

Antroposen çağı ile birlikte insanoğlunun dünya üzerindeki etkisi belirleyici faktör haline gelmiştir. Yaşanan birçok ekolojik tahribat çağın getirilerinden meydana gelmiştir (Shiva & Mies, 2021). Tüm bu jeolojik değişimlerin yanında, toplumsal hareketlerin önem kazandığı ve etkinleştiği 19.yy'ın sonlarına doğru Feminizm hareketi başlamıştır. Kadın haklarını korumak amacıyla eşitliği sağlamayı hedefleyen feminizm, çeşitli ideolojiler ve kitle örgütlerinden oluşmaktadır. Sosyolojik alanda cinsiyet eşitliğini savunur ve kadın haklarının etkinleştirilmesi için uğraşır. Ataerkil bir topluma karşı çıkan feminizm, kadın ve erkek figürlerinin aynı hak eşitliğine sahip olması gerektiğini önermektedir.

Günümüze geldiğimizde ekolojinin bu denli tahribata uğramasının en büyük nedeni kuşkusuz kapitalizmdir. Sanayileşmiş bir dünyada dengesizleşen bir toplum ve doğa görülmektedir. Bunun sonucunda da aslında yine insan yaşamını tetikleyen ekolojik dengesizliklerden bahsedebiliriz. Sanat yoluyla ekolojik bilinç aşılana çalışılmaktadır (Raskin, 1995). Sanatçılar, tarihte ve bugün yaşanmaya devam eden ekolojik krizler, küreselleşme, iklim değişikliği ve türlerin yok oluşu gibi temaları işlenmişlerdir. Geleceğe dair aciliyet bildiren felaketler, sanatla birlikte birleştirici güç olmuştur. Dünyanın bir tarafında gerçekleştirilen eylemlerin dünyanın diğer tarafındaki insanları ve ekosistemleri etkilemekte ve yapılan birçok işe şekil vermekte, tüm sınırları, kültürleri ve inançları aşan bir şekilde aramızdaki karşılıklı dayanışmayı ortaya koymaktadır (Brown, 2014).

Çağdaş sanat dünyasının büyüyen bir birliği, "Antroposen" olarak adlandırılan insan çağını görselleştirmek ve teorileştirmekle meşgul olmuştur. Bilimsel ve sanatsal projeler, "ekoloji" kapsamında kültürel, teknolojik, politik ve

doğal güçlerin birbiriyle ilişkisini irdelemişlerdir. (Horton, 2017). Ekoloji çağdaş sanatta giderek daha fazla işlenen konular içerisine girmektedir. Sanatçılar, sanat ve ekoloji birleşerek, görsel bir dil oluşturarak güçlü mesajlar iletmeyi amaçlarlar. Sanat, ekolojinin gelişimi, değerlerini ve gelecekteki çevresel ilişkileri inceleyerek çevre sorunları ile ilgili bilinci geliştirmeye çalışırlar (Neperud, 1997). Antroposen çağında kapitalizm, sanayileşme ve ekolojik tahribat gibi gelişmeler temeline bakıldığında bir sonucun diğerini etkilediği görülmektedir. Doğa tahakkümü içerisinde verilen kararların çevrenin aleyhine işlediğini görmek açıkça mümkündür. Sebep ve sonuçlarını aynı anda düşündürmeyi hedefleyen sanat eserleri, ekofeminist sanatçılar tarafından birçok disiplinde gerçekleştirilmiştir. Doğaya müdahalelerle, farklı teknik ve biçimler kullanılarak ekolojik tahribat betimlenmiştir. Sanat yalnızca çevreyi tasvir etme aracı değildir, aynı zamanda, çevreyle ilgili tutumlara da yakından bağlıdır.

2.1. Feminizm ve Ekolojinin Dönüşümü: Ekofeminizm

Feminizm kavramı ilk olarak 19.yy'da Fransız Devrimi zamanında ortaya çıkmıştır. Feminizm hareketinin başlamasına filozof Charles Fourier (1772-1834) öncülük etmiştir. Fourier modern akademisyenler tarafından "Feminisme" kavramının kaynağı olarak gösterilmektedir. Fourier, sosyal gelişmenin mümkün olabilmesi için toplumda kadınlara özgürlük sağlanması gerektiğini savunmaktaydı. Feminizm benzerlikler ve ayrışmalar gösteren kadın hareketinin farklı kanatlarının bütünüdür. Birçok bölgede, birbirinden farklı feminizm kavramları vardır. Bunlar post feminizm, radikal feminizm, liberal feminizm, ekofeminizm ve yeni feminizm gibi birçok konu altında toplanan feminizm disiplinleri görülmüştür (Notz, 2012). 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başında sanatta feminizm hareketi başlamıştır. Feminist sanat ile birlikte bu düşünce toplumsal ideolojileri yansıtan, kadınların hak ve özgürlüklerini gözetten bir disiplin olmuştur. Bu hareket tüm alanları etkilediği gibi doğayı da etkilemiştir. Kadınlar ekolojik yıkım ve ataerkil şiddet arasındaki bağlantıyı fark etmişlerdir. Ataerkil düzene baş kaldırmanın, gezegene ve gelecek nesiller için mücadele edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Shiva & Mies, 2021).

Feminist sanat 1960'lı yıllarda öncesinde başlayan feminist hareketin etkisiyle başlamıştır. Sanatta ilk kez görülen feminist hareket, sanat yapıtlarında farklı etkiler yaratmıştır. Toplum bilinclendirmeyi amaçlayan feminist sanat yapıtları, gündelik hayatın gerçeklerini ele almaktadır. Feminizm, ataerkil tahakküm sistemi konusunda bilinç oluşturmada ve gelişmenin önemini vurgulamaktadır. Erkek egemen toplumunda, cinsiyet eşitsizliğinin ne ifade ettiğinin, kadınların nasıl sömürüldüğüne dair bir farkındalık oluşturmaktadır (Hooks, 2022). Sanat tarihçisi Linda Nochlin'in ilk kez (1971) yayımlanan makalesi "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" eserinde şöyle ifade etmektedir: "Feminist sanat tarihinin ilk temellerini oluşturur. Sanatta sanki doğuştan bir nitelikmiş gibi algılanan "büyüklüğün" etkili bir eleştirisini sunan makale, kadın sanatçıların kurumsal dışlanmaya ve toplumsal eşitsizliklere rağmen nasıl başarı kazandıklarını araştırması açısından bugün de geçerliliğini korumaktadır". (Nochlin, 2015, s.21)

1960 ve 1980 yılları arasında feminist sanatı oluşturan ilk kuşak feminist sanatçılar, alana dair yoğun çalışmalar gerçekleştirmiştir. Kadın kimliği üzerinden yapılan kavramsal çalışmalarda, biyolojik olarak kadınlığa atfedilen birtakım minör, amatör, küçük, duygusal gibi sözcükler kullanılmıştır. Bu bağlamda kadının toplumsal yapılanmada kabul gören kavramların (kadın/erkek, duyu/akıl, doğa/kültür, zanaat/sanat vb.) eksi görülmesinin nedenleri araştırılmış, kültürel yapılar içerisinde bu gibi ayrımların belli düşünce sisteminin ürünü olduğu fikri sanat yapıtlarına aktarılmıştır (Antmen, 2021). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sivil haklar ve savaş karşıtı hareketlerden ilham alan protestolar Güney Amerika'daki askeri diktatörlükler, Batı Avrupa'daki öğrenci devrimleri ve siyasi Doğu Avrupa'daki huzursuzluğun ardından feminist sanat, çeşitli alanlarda ısrarcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda politik ve estetik bir hareket olarak uluslararası mekanlarda yer aldılar. 60'lar sanatta yenilik açısından en verimli yıllardır ve o zamanlar Minimal, Pop, Kavramsal ve Arazi sanatlarının ortaya çıkmıştır. Feminist sanatçılar açıkça siyasi aktivizmden ilham almışlar ve sanatlarını bunun ilerlemesine katkı olarak görmüşlerdir (Kurczynski, 2008).

Feminizm temelinde politik faaliyetlerden etkilenir ve feminist sanat bağlamını buna göre yapılandırır. Feminist sanat, politika ve sanatı birlikte kullanarak yeni bir yaklaşım getirmiştir. Feminist aktivizm, çağdaş toplumlarda feminist

bilginin erkeklik ile olan ilişkisi üzerinden şekillenmektedir. Toplumsal örgütlenme ile protesto vb. hareketlerle erkek egemen toplum içerisinde feminizm bir aktivizm yarattı. Feminizmin amaçlarını aktivizm bağlamının ötesinde görmek, radikal bir toplumsal değişim için gereklidir. Sanatçılar sanatta politik müdahalenin var olabileceğini yapıtlarıyla kanıtladı. Feminist sanat, toplumsal ağlarda bilgi üretmenin ve uygulamanın önemini ortaya koydu. Formalist sanatlara alternatif olan ve yeni bakış açıları sunan bir pratik geliştirmiştir (Dastarlı & Cin, 2023). İnsani niteliklerin ve yaşanan zorunluluk, doğa ve kadınlarla bağdaştıran çeşitli yönlerinin -beden olarak doğa, tutku ya da duygu olarak doğa, simgesellik öncesi olarak doğa, ilkel olarak doğa, hayvan olarak doğa ve dişi olarak doğa- aşağı görülmesi halen kadınların, doğanın ve insanın yaşam kalitesinin aleyhine işlemektedir. Kadın-doğa bağlantısı ve bunların karşılıklı ilişkisi hiçbir anlamda geçmişte kalmış değildir (Plumwood, 2004). Kadınların madde, doğa ve fiziksellik ile özdeşleştirilmesi, kadın kimliğini aşağılama gibi bedensel gerçekliğin erkek kimliği tarafından kontrol edilmesini ortaya çıkaran feminist beden söylemini ifade etmektedir (Federici, 2022).

Kültürel uygulamalar yalnızca dünyanın anlamlarını ve dolayısıyla dünya anlayışını şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda bu anlamları tüketerek daha sonra kendi imajlarında oluşturulan öznelliklerin ve kimliklerin oluşmasına da yardımcı olur. Bu gösterge bilimsel üretim ve özne oluşumu süreci kayıtsız veya tarafsız değildir. Toplumsal yaşamın, sınıf, cinsiyet ve kültürel karşıtlığın; iktidarın meşrulaştırılmasının, direnişin bastırılmasının, değişim mücadelesinin karmaşasına ve meselesine derinden gömülüdür. İster toplumsal sömürünün çirkinliği üzerine güzelliğin büyüsünü vermek için kullanılsın; ister sömürücü toplumların öldürücü faydasına karşı hırslı hayal gücünü temsil etmek için kullanılsın; ister büyük bir kolektif deneyime çağrıda bulunsun, ister dürüstlikle tekil bir duyguyu adlandırmaya cesaret etsin, sanatsal pratik, toplum dediğimiz şeyin özel ama katkıda bulunan bir yönü olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle feminizm, hem kültürel formların belirli toplumsal cinsiyet gücü ve cinsellik rejimlerinin yaratılması üzerindeki etkisini hem de bunlara karşı mücadele ve başka hizalamaların icat edilmesi sürecinin bir parçası olarak kültürel pratiklerin olasılığını sürekli olarak ele aldı (Pollock, 2005).

1974 yılında Ekofeminizm Françoise d'Eaubonne tarafından ortaya atılmıştır. Kadın haklarını savunan feminizm hareketi, kadın kimliğinin ekoloji ile yakın bağlantısı olduğunu öne sürmüştür. Bu hareketle birlikte doğa ve kadın sorunlarının birlikte ele alındığı feminizmin alt dalı olan ekofeminizm doğmuştur. Doğa ve kadın sorunlarının nedeni olarak ataerkilliği gören ekofeminizm Ynestra King tarafından 1976'da Toplumsal Ekoloji Enstitüsü'nde geliştirilmiştir. Susan Griffin, Carolyn Merchant ve Rosemary Radford gibi önce gelen yazarlar tarafından kitaplar yayımlandı. 1974'te Kadınlar ve Çevre, 1980'de Dünyadaki Kadınlar ve Yaşam: 1980'lerde Ekofeminizm, 1981'de Kadınlar ve Çevre: İlk Batı Yakası Ekofeminist İlişkisi ve aynı yıl Dünyada Kadın ve Yaşam gibi birçok konferans düzenlendi ve ekofeminizmin temelleri atılmış oldu. Ekofeminizm, kültürel ve radikal feminizmden doğdu. Bu erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetinin ardındaki dinamikleri tanımlayan ve ataerkil kültürün her ifadesini hiyerarşik anlamda anahtarı olarak savunuluyor. Ekofeminizme giden yollardan biri siyaset teorisi ve tarih çalışmasıydı. 1960'larda Marksist analize maruz kalan radikal/kültürel feministlerin yanı sıra 1970'lerin başında eleştirel teori ve sosyal ekoloji üzerine çalışmaya devam ettiler (Diamond & Orenstein, 1990).

Ekofeminizmin iki temel unsurdan oluşmaktadır. Birincisi doğa ve kadının tarihsel bağlamda benzediği önermedir. İkincisi ise kadın ve doğa sorunlarının ataerkil sistemin bir sonucu olduğu düşüncesidir. Ekofeminizm kendi içinde eşitsizliğin nedenlerini ve çözüm önerilerinin farklı olduğu birkaç kola ayrılmıştır, kültürel, sosyalist, radikal ve liberal. Radikal ve kültürel ekofeminizm 1980'lerde ekofeminizmin iki temel başlığı haline gelmiştir. Radikal ekofeminizme göre doğa ve kadın kavramları, ataerkil yapının hakimiyet kurmak için bir araya getirdiği iki unsurdur. Kültürel ekofeminizme göre ise, doğa ve kadın arasındaki doğuştan gelen bağlar, kadın figürünün biyolojik yapısı ve toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılıdır (Miles, 2013).

Ekofeminizm güncel olanı araştırır dolayısıyla var olan krizin farkındadır. Ekofeminizm krizin ciddiyetini kabul ederken aynı zamanda problemlerle başa çıkmada seçtiğimiz yöntemlerin şu şekilde olması gerektiğini kabul eder:

yaşamı onaylayan, rızaya dayalı ve şiddet içermeyen. Ekofeminizm, neyin yanlış olduğuna dair fikrimizi değiştirebilmektedir (Diamond & Orenstein, 1990). Ekofeminist bir perspektif, doğada yaşamın iş birliği, sevgi ve özenle korunabilecek yeni bir düşünce ve antropoloji önermektedir. Farklı yaşam biçimleri ve bunların kültürel değerlerini içererek, toplumsal mutluluğun gerçekliğini koruyabilmesi ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Ekofeministler bu doğrultuda, yaraları sarmak, dünyayı yeniden dokumak, toplumsal ağ kurmak gibi benzetmelerle kendilerini ifade etmektedirler (Shiva & Mies, 2021). Ekoloji ve feminizm pratiklerinin aynı başlık altında toplandığı ekofeminizm, sanatçıları da etkilemiştir. Bu doğrultuda gerçekleşen birçok disiplin bulunmaktadır. Bunlar performans, arazi, yerleştirme ve dijital medya gibi pratiklerdir. Performans dalında ekofeminizm kavramını yansıtan çalışmalar da vardır.

Performans sanatı tarihçiler tarafından, sanatçı Gian Lorenzo Bernini ve Leonardo Da Vinci üzerinden Rönesans'a kadar uzanan döneme dayandırılmıştır. Performans aslında en eski iletişim biçimi olsa da muhtemelen dilin kendisinden öncesine dayanır, ancak 20.yy'ın başında Avrupa'da Dada sanatçılarının ve Fütüristlerin eserlerinde ortaya çıkmıştır. Dünya savaşları, kitle iletişim çağı gibi gelişmelerden etkilenmiştir. O dönemlerde vücut sanatı ve feminist sanat hareketi de devam etmiştir (Burnham, 1986). Batı sanatında, 20.yy boyunca kendini temsil fırsatı etme bulamayan sanatçılar kimlik olgusunu konu ederek yapıtlar üretmiş ve sergilenmişlerdir. Batı düşünce sistemi farklı kültürleri dünyasına katmaya başlamıştır ve bu yönde çok kültürcü dönem başlamıştır. Sanatsal ifadeler kültürel farklılıklarla geniş bir kesime ulaşmıştır (Antmen, 2021). 1960'larda ve 1970'lerde Minimalizm ve performans sanatıyla başlayan sanat nesnesinin maddi anlamda olmadan ilerletmeye devam eden Arazi sanatı ve Kavramsal sanat, izleyicileri sanatsal pratiği yeniden düşünmeye davet etti (Luke, 1992). 1960'lardan bu yana kadınların performans sanatının çoğunun açıkça politik doğası, feminist performans alanı içinde tanınabilir bir alt tür olarak ele alarak tam da böyle eleştirel bir ayırım davet etti. Post-modern feminist teorisinin merceğinden bakıldığında, kadınların performans sanatı doğası gereği politik görünüyor. Kadın performansları, kadınların baskın temsil sistemiyle olan ilişkisinden türetilir ve onları feminist bir eleştiri içine yerleştirir. Egemen sistemi bozmaları, ataerkil kültüre karşı yıkıcı ve radikal bir müdahale stratejisi oluşturmaktadır (Forte, 1988).

2.1.1. Ekofeminist Performans Sanat Pratiği

20. yüzyılda gerçekleşen I. Dünya savaşı sonrasında Batı'da gerçekleşen olaylar toplum üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Politik olaylardan dolayı yaşanan göçler ve çeşitli kayıplarla toplumun farklı kesimleri yaşananlara maruz kalmıştır. Tüm bunların yanında sanatın da çokça etkilendiği bu dönemde sanatçılar yaşadıkları talihsiz durumları yapıtlarına yansıtılmışlardır. Bu dönemlerde birçok materyalden mahrum kalan sanatçılar performans sanatı yapmaya başlamışlardır. Yapıtlarında, yaşanan politik olayları eylemsel yönüyle performansla ifade etmektedirler (Gürcan, 2015).

[\[1\]](#)

Ekofeminizm birçok sanat disiplininde açığa çıkmaktadır. Arazi, Performans, yerleştirme ve dijital medya gibi çağdaş sanat pratiklerinde, kavramsallığın ön plana çıktığı görülmektedir. Ekoloji çerçevesinde değerlendirildiğinde sanatçılar, doğa tahakkümüne dikkat çekmektedirler. Doğa içerisinde farklı nesnelere ya da doğaya müdahale ile yapılan arazi sanatı, sanatçının kendi bedeni ya da kendisinde içinde bulunduğu toplu performanslar, galeri ortamında sergilenen ekolojik yerleştirmeler tüm bu pratikler ekoloji üzerine temellendirilmiştir. Yapıtlar doğayı tasvir ederken doğa tahakkümü konusunda çözüm üretmeyi ve bu konuya dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Ekofeminizm yaklaşım içerisinde gerçekleştirilen performanslar, toplumsal cinsiyet ve ekolojik tahribat gibi konular içermektedir. Ekolojik yaklaşımla gerçekleştirilen performansların bir kısmı doğrudan kamusal alanda yapılmıştır. Böylelikle toplumsal farkındalık hedeflenmiştir. Performans sanatının önemli kimliklerinden Betsy Demon, bu alanda çalışmalar yapmıştır. Kamusal alanlarda performansını gerçekleştiren sanatçı, belli kavramsal temalar doğrultusunda çalışmalarını yürütmektedir.

“Gezegenin Hayatta Kalması İçin Taşlarla Meditasyon” katılımcıları, SoHo’da bulunan bir galeride düzenlenen dolunay performansına sevdikleri taşlardan getirdiler. Odanın ortasına koyulan daire şeklindeki örtü üzerinde, bir grup uzandı ve diğer grup taşları yerleştirmiştir. Doğaçlama şeklinde gelişen performans, katılımcıların o an yaşadıkları duygu durumuna göre seyretmektedir (Damon, 2021). Belirli bir mekân içerisinde, o mekâna özgü ya da bağımsız nitelikte yapıtlardır. Aynı performans bir de kamusal alanda gerçekleşmiştir. Kavramsal sanat çerçevesinde gerçekleştirilen bu sanat türünde, hazır nesne ya da üretim sonucu elde edilmiş nesnelere kullanılmaktadır. Yapıt belirli konular bağlamında, kullanılan nesnelere betimlemeler hazırlamaktadır (Görsel 1). 1960’lı yılların radikal ressamlarından olan Jo Baer, sanatçı ve politikayı şöyle yorumlamaktadır: “Bence sanatçıların politik eyleme geçmesinin vakti geldi ve bence eylem hem sanat dünyasında hem genel olarak dünyada başlatılmalı. Politik eylemin sanat yapımını önlemesi gerekmez; iki etkinlik birbirine benzemez, uyumsuz değildir. Aslında sanatın tamamı sonuçta politiktir” (Harrison & Wood, 2020).

Görsel 1. Betsy Damon, Gezegenin Hayatta Kalması İçin Taşlarla Meditasyon, İşbirlikçi atölye, 1982

Ana Mendieta, performans alanında politika ve sanat arasında bağlam kuran bir isimdir. Performans sanatının önemli isimlerinden olan Mendieta kadın, doğa ve beden gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Postmodernizmin öğeleri olan beden sanatı ve performans sanatı, eserin kavramsal yapısını güçlendiren ve yalnızca biçimsellikten ibaret olmadığını aktaran bir yapıdadır. 1970’te genellikle sanatçılar bedenlerini ham biçimde sahnelemeden beden sanatı performatif işlere dönüştü ya da teatral performans sanatı pratikleri haline dönüşmüştür. Beden sanatı nesnelere ve imgelere kullanılarak bir anlatım tarzı oluştururken odağı yalnızca görsel olana değil, geniş kültürel boyutlarıyla yeniden düşünmeye davet eden bir pratiktir. Feminist ve fenomenolojik bir modelden ortaya koyulduğunda beden sanatının politik olduğu görülmektedir. Diğer arazi, yerleştirme gibi sanat pratiklerinin aksine durağan olmayan, estetik ve siyasi yargıya açık, nesnel ve kesinlik içermediği anlaşılmaktadır. Feminist açıdan bakıldığında farklı zamanlarda eleştiriye maruz kalan beden sanatı, kadın imgesi üzerinden bedenin sunulması ve teşir edilmesi kaygısına neden olmuştur. Fakat radikal feminizm, bedeni temsil üzerinden izleyicinin metni deneyimlemesi gerektiğini savunmaktadır. Beden sanatı öznenin benlik olarak dağılmasını ve sanat içerisinde üretme süreçlerini özneler arası arzulara açması açısından ortaya konmasını sağlamaktadır. Ana Mendieta’nın “Silüeta Serisi” (1973-1980) örneğine bakıldığında, bedenini ritüel işlerle (bazı tanrıça kültürüyle bağlantılı ritüeller) doğa üzerinde bedeninin izlerini bırakmaktadır. Oluşan izler toprak üzerinde tanrıça heykellerinin cinsel organ imgelerine benzemektedir. Mendieta, toprak ile kadın bedeni arasında bir diyalog sürdürdüğünü, doğadan geldiğini ve sanat yoluyla evrenle bağının güçlendiğine inanmaktadır. Kadın gücünün toprakla bütünleşmekte ve doğanın bir uzantısına dönüştüğünü ifade etmektedir. Doğadaki her şey var olmak üzere yok olur ve kadın bedeninin de bu sonsuz döngünün simgesi haline geldiğini savunmaktadır (Antmen, 2020, ss. 299-309). Ana Mendieta’nın doğa üzerinde bedeni ile yaptığı performansları ekofeminizmi yansıtmaktadır. Doğa ile bedenini bütünleştiren sanatçı kadın-doğa ilişkisi üzerinden bağlam kurmaktadır.

Sanatçı, işlerinde antik tanrıça arketiplerini ve feminizm kavramlarını yansıtmaktadır.

Görsel 2. Ana Mendieta, İsimli”, Silueta serisi, Yağul Antik Kenti, Meksika, 1973

Türkiyede yaşayan ve üreten Nazlı Gürlek Hodder, ritüellerden ve inançlardan geliştirdiği pratiğiyle çalışmalarına devam etmektedir. Kendisinin yazdığı ve kurguladığı çalışması “Phenomenal Hole” yerdeki bir deliğin içinde ve çevresinde gerçekleşen ritüel bir performanstır. Yaralarla yüzleşmek, ölüme teslim olmak, rahime dönmek ve yeniden doğuş gibi birbiriyle ilişkili bir dizi süreçten oluşur. Anadolu su ve kurban çukurlarından, şamanik şifa ritüellerinden, Akdeniz Aziz Agatha'nın koruyucu güçlerinden ve sonsuz yaşam döngülerinden esinlenmiştir. Kendini performans sanatçısı yerine görsel sanatçı olarak tanımlayan Nazlı Gürlek Hodder, ritüelistik bir yaklaşımla enstalasyonlar kurguladığından bahsetmektedir.

Sanatçı performansları için şöyle ifade etmektedir: Kurduğum ritüelistik durum ve enstalasyonlar içinde başka insanları eyleme geçmeye davet ediyorum. Performans anlayışımı “ritüelistik” olarak tanımlayabilirim. Ritüellerin şifa ve tedaviye yatkın bir duruşu var. Ben de sanat aracılığıyla şifa yaratmak ile ilgileniyorum. Ekofeminizm, çevre, kadınlar ve aslında bugün artık ataerkil sistem tarafından bastırılan tüm cinsiyet ve türden canlıların haklarını savunan kapsayan bir pratik. Ekofeminist düşüncenin gündelik yaşamlarımız içinde pratiğe dökülmesi adına, kişilere sanat aracılığıyla destek olacak ritüeller kurgulamaya çalışıyorum. Ataerkil düzen, yaşamlarımızın her alanında ve bireylerin zihinsel yapılanmalarında (kendim dahil toplumun tüm bireylerinde farklı oranlarda) etkin. Dolayısıyla bir kadın olarak gündelik yaşantım, her an haklarımı, bedenimi, varlığımı ve sözümü korumak, savunmak ve ortaya koymak üzere son derece ayık bir zihin yapısıyla eylem halinde yaşamamı gerektiriyor. Kendi düşünce, eylem ve sözlerimizi de sürekli bu süzgeçten geçirmek zorundayız çünkü ataerkili hepimiz içselleştirmişiz, yoksa bugün hala bu denli etkin olamazdı. Feminizmin bize öğrettiği en önemli şey de bu sorgulama zemindir diye düşünüyorum. Elbette feminizm yıllar içinde çok değişti, dönüştü. Ben bugün sömürülen tüm cinsiyetten bireyleri, canlıları ve yeryüzünü de kapsayan, daha geniş görüşlü ve özgürlüklü bir feminizmden yanayım. Bu da ekofeminizmde bulunuyor diye ifade etmektedir (N.G.Hodder, Kişisel iletişim, 2023) (Görsel 3).

Görsel 3. Nazlı Gürlek Hodder, Phenomenal Hole, Canlı performans, 40', İstanbul, 2019

Performans sanatçısı Ayça Ceylan Türkiye’de çalışmalarına devam ederken algılama süreçlerimiz hakkında mekâna özgü deneylerle performanslar üretmektedir. Performanslarında onarım biçimleri ve algılama süreçlerimiz hakkından çalışmaktadır. Ritüellerin ve sembollerin dahilinde, edebi ve tarihi metinlerden referanslar alarak kurmaktadır. Bunlardan biri olan (Görsel 4) “Nemf” beden-mekân yapılanması üzerine 30 ay süreyle devam eden bir performanstır. Performansta “Nemf” Kilyos’tan karaya çıkıp karadaki tanıdıklarıyla buluşan bir su perisi hayali bir karakterdir. Bu karakter cinsiyetler arası ilişkilerin bozulmasını ve bunun değişmesi ve sosyalleşme açısından önemini karşılaştığı kişilere aktarır. Mitolojik bir karakter olan “Nemf”, denizlere tarihsel bir pencereden bakarak olay örgülerini içeriğe dahil ederek ilerlemiştir. Beden politikaları üzerinden performans süreci içerisinde çevre ve deniz kültürüne değinmektedir. Aynı zamanda insanın varoluşuna ve yaşam döngüsüne dair değişime ve dönüşüme fırsat veren iyileşme pratikleridir. Bedenin ve mekânın yani doğanın uyumunu inceleyen pratikte, bedenin doğa üzerindeki salınımına izin vermektedir. Eko-performansa dair sürece dahil olan birçok pratiği bünyesinde barındırmaktadır. Ekolojik nedenlere odaklanan performansları, biyoçeşitlilik ve iklim krizi gibi konularına yer vermektedir (Bilsart, 2020). Beden üzerinden gerçekleşen göstergeler, kullanılan materyaller ve mekân bir bağlam kurulmaktadır. Çevresel yıkımların çağı olan antroposen çağının etkileriyle krizlerin önüne geçilmesini amaçlayan sanat, birçok disiplinde üretilmektedir. Tüm bunların yanısıra doğanın dişilliyi ve kadının dişilliyinin ortak özellikler içermektedir. Yüzyıllar öncesinden bugüne farklı terminolojilerle aktarılan dişil enerji (toprak ana gibi) doğanın bedenidir. Bu dengenin bozulmasıyla birçok çevresel felaketlerle karşılaşmıştır.

Feminist sanatçı Valie Export [\[2\]](#) Kadın sanatı hakkında şöyle ifade etmektedir: Biz kadınların sanatı herkesin bilincini etkilemenin bir ifade aracı olarak kullanmasının, böylece fikirlerini gerçekliğin toplumsal yapısına yerleştirme ve insani gerçeklik yaratma fırsatı bulması gerekmektedir. Kadınlar sanata, kadına özgü durumu sanatsal bağlama çevirmek, özellikle yeni sanatsal mesajlar ve ifade biçimleri inşa etmektedir (Harrison & Wood, 2020, s. 977).

Görsel 4. Ayça Ceylan, Nemf/Peri, Performans, 30 ay, Kilyos-Karaköy/ İstanbul, 2020

2.2. Ekofeminist Arazi ve Yerleştirme Sanatı Pratikleri

Ekofeminist arazi sanatçıları, doğa üzerinde büyük ölçekli arazilerde ya da kamusal alanda ekolojiyi yorumlamaktadır. Çalışmaların her birinin kendi içerisinde kurduğu bir dinamik vardır. Doğa içerisinde yine doğanın parçalarıyla oluşan yapıtlar, çevre yıkımının yarattığı tahribatı betimlemektedir. Performans sanatına bakıldığında kavramsal çerçevesi oldukça geniş olan bu pratik, ekofeminist sanatçılar tarafından doğa ile temas eden bir düzlemde gerçekleşmektedir.

İklim krizi ve çevre tahribatı üzerine eserler üreten Agnes Denes, kavramsal sanat yoluyla ekolojik yıkıma karşı çıkmıştır. Denes'in mekâna özgü eseri "Yaşayan Piramit",^[3] dünya üzerindeki varlığımızı bir metafor üzerinden ele alarak doğa ile olan ilişkimizi canlandırıyor. Piramit formunu bir metafor olarak kullanan sanatçı, insan-doğa ilişkisine dair ipuçları vermektedir. Mekâna özgü olan yapıtlar üreten sanatçı, ekolojik süreçleri ve nihayi sonuçlarını ele almaktadır. Denes'in ekofeminist bağlamda gerçekleştirdiği yapıtlar, estetiği ve kavramsallığı, çevresel kaygılarla birleştiren bir bağlam kurmaktadır. Antroposen çağının etkilerini estetik ve kavramsal dili birleştirerek aktarmaktadır. Denes yapıtında sürdürülebilirliği ve çevre bilincine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Çoğunlukla kamusal alanlarda gerçekleştirdiği çalışmaları, toplumu da çalışmanın bir parçası haline getirmektedir. Çevre bilincini geliştirmekle birlikte, sosyal yapının yerel ve küresel bağlamda birlikte hareket etmesine olanak sağlamaktadır (Sakıp Sabancı Müzesi, 2022).

Denes'in diğer biyoçeşitliliği işleyen sanatçılardan farkı şuydu, anti-kapitalist bir bakış açısıyla tarlada tek bir ürün yetiştirerek, kimyasal-endüstriyel tarım şirketlerinin uygulamalarına karşın farklı bir tarım tarzı geliştirmiştir (Sezgin, 2022). Kamusal alanlarda ve tarım bölgesi olmayan yerlerde gerçekleştirdiği arazi yapıtlarıyla kapitalist sisteme karşı mücadele etmiştir. Ekolojik dönüşüme sosyo-politik açılardan yaklaşan Denes, kadın kimliğiyle sahada yer alarak ve aynı zamanda toplumu da sanatına dahil ederek ilerlemiştir. Bu konuda Swyngedow ifade etmektedir: "Kent odaklı adil bir toplumsal-çevresel bakış açısı, kimin kazanıp kimin zarara uğradığı sorusunu her zaman akılda tutmalı ve çoklu iktidar ilişkilerini derinlemesine sorgulamalıdır. [...] Başka deyişle, çevresel dönüşümler, sınıf, cinsiyet, etnik köken veya diğer iktidar mücadelelerinden bağımsız değildir" (Sezgin, 2022, s. 25). Toplumsal krizlerin geneline bakıldığında birbirlerinden kopuk olmadığını, tam tersi krizlerin birbiri üzerindeki etkisini çok daha fazla hissettiğimiz bir çağda yaşam sürmekteyiz. Sosyal yapının değişimi beraberinde ekolojik yapının yaşam döngüsünü değiştirmiştir.

Görsel 5. Agnes Denes, Yaşayan Piramit, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2022

Çevresel sanat yapıtları üreten Stacy Levy, doğa ve kentleşme üzerinden insanın doğa ile ilişkisini kamusal alanlarda yaptığı arazi yapıtlarıyla ifade etmektedir. İklim krizlerini aktaran (Görsel 6) Levy, Pembe Seviye yapıtında ekolojik dengenin olması gerektiği yapısını göstermektedir. İklim değişiklikleri nedeniyle yükselen deniz seviyelerini göre tasarlanmıştır. Pembe bantlarla olması gereken deniz seviyesini anlatan sanatçı, iklim krizleri sonucu oluşabilecek senaryoyu yansıtmaktadır. Levy doğanın farklı yerlerinde ekolojik süreçlere görünürlük kazandırmaktadır. Projelerini inşa ettiği alanlarda ekolojik hikayesini topluma aktarmayı amaçlamaktadır. Doğal ortamların yanısıra şehirde de ekolojiyi yansıttığı çalışmalarında, şehirde de doğanın var olabileceğini anlatmaktadır. Kentin alışlagelmiş yapısı dışında projeler gerçekleştirmektedir. Bitki örtüleri, rüzgarlar, görünmez mikroorganizmalar gibi pek çok olgudan etkilenmektedir. Kurumlarla, mimar ya da mühendislerle iş birliği içerisinde çalışmalarını yürütmektedir. Sanatı bilimle bir araya getirerek, ekolojik çözümlenmeleri gerçekleştirmektedir. Çalışmalar büyük arazilere yayılarak, görünürlüğü yüksek olup ekolojik dengenin yeniden kurulmasının kaygısını taşımaktadır. Aynı zamanda insan-doğa ilişkisinin yeniden çözümlenmesine yönelik fayda sağlamaktadır. İnsan kaynaklı ekolojik tahribatın önlenmesi için adımlar atacak olan yine insanlardır (Levy, 2024). Stacy Levy ifade etmektedir: “Sanat, insanlar olarak yarattığımız karmaşaların bazılarını çözmeye yardımcı olmanın bir parçası olabilir. Sanat, erozyon kontrolü, habitat iyileştirme ve yağmur suyunun sızması için bir çözüm yaratmaya parmak basabilir”. (Boone, 2022).

Görsel 6. Stacy Levy, Pembe Seviye, Spring Mills, Pensilvanya, 2010

Nancy Atakan, Türkiye’de yaşamakta ve çalışmaktadır. Toplumsal konularda, farklı sanat pratiklerini kullanarak çalışmalar yapmaktadır. Genellikle küreselleşme, cinsiyet politikaları ve hafıza gibi konulara odaklanmaktadır. Toplumda kadın olarak özellikle, kadın sanatçı olarak var olabilmenin önemini vurgulamaktadır. Buna paralel olarak

doğa tahakkümüne karşı çıkan ve çarpık yapılaşmayı ifade eden yapıtlar üretmektedir. İnsan-doğa ilişkisi üzerinden mesajlar veren sanatçı, doğanın insan yaşamındaki rolünün önemine dikkat çekmektedir. “Doldur (Maltepe)”¹⁴, Marmara Denizi kıyıları moloz taşlarla genişletilirken, deniz ekosistemine ne olduğunu kim görüyor, kim anlıyor? (Atakan, 2024). Sanatçının yapıtının kavramsal çerçevesine bakıldığında, karaların genişletilmesi üzerine denizlerin doldurulmasının ekosistemi tahrip ettiğine dikkat çekmektedir. Deniz ekosisteminde yaşayan onlarca organizmanın ve aynı zamanda karadaki yaşamın da aleyhine olan bir durumdur. Ekolojik yıkım içerisinde yapılan çalışmalar sonucunda oluşan yapılar çarpık kentleşmenin sonuçlarından biridir. Antroposen çağının sorunlarını sanatının konusu yapan sanatçı, kapitalizmin ekoloji üzerinde yol açtığı tahribata ve ekolojik kaygılara odaklanmaktadır. Kavramsal çalışmalarında Antroposen çağının yol açtığı değişimleri konu almaktadır. İnsan gücünün ekoloji üzerinde kurduğu hakimiyeti incelemektedir.

Sanatçı konu hakkında şunu ifade etmektedir; (Görsel 7) Ekolojik yapıtların kapitalizm içerisinde bozuma uğrayan kentleşme, toplumsal yozlaşma ve bunun sonucu olarak ekolojik tahribatı yansıtmaktadır. Doğanın kadim gücüne ve iyileştirici yönüne dikkat çekmektedir. Uzun süredir de kadın haklarını savunduğum ve bu yönde gelişen yapıtlar üretmekteyim. Bunun yanı sıra doğayı ve insanın doğa üzerindeki etkileri özellikle son yıllardaki çevre sorunlarını tema olarak ele almaktayım (N. Atakan, Kişisel iletişim, 2024).

1960’larda sanatçıların bazı düşünceleri gerçekleşmiştir. İleriki yıllarda 1980’de sanat yapıtlarının resim üretimi dışında, farklı alanlarda üretim yapılabilir. Sanat eylemleri tanımlar, fotoğraflar ve ölçüler gibi birçok unsurdan yararlanıyordu. Yapıtlar tasarım ve kompozisyon dışında kavramsallığın öne çıktığı, bilgi ve araştırmalarla meydana gelmektedir. Çalışmalar dilin işlevlerini kullanarak bilinçli ya da bilinçsiz politik mesajlar içerebilmektedir. Avrupa’da eski galeriler yeniden önem kazanmış, tarihte sınırlandırılmış kadın sanatçılar sanat camiasında önem kazanmaya başlamıştır (Atakan, 2008: 12).

Görsel 7. Nancy Atakan, Doldur (Maltepe), fotoğraf baskısı ve 1 adet minibüs yan aynası, 75x100 cm, 2013

Türkiye’de yaşayan ve çalışan Gülsün Karamustafa’nın yapıtlarına bakıldığında cinsiyet, sınır ve bellek gibi konular üzerinde daha fazla durmaktadır fakat farklı birçok konuyu da ele almaktadır. Yaşadığı 1970’li yıllarda yaşanan olaylardan etkilenen sanatçı, feminizm ve ırkçılık gibi konuların yapıt üretimine etkisi olmuştur. Karamustafa güncel konulardan depremler, savaşlar, nükleer tehlikeler gibi birçok doğa ve çevre sorunlarının yarattığı sonuçlardan beslenmektedir. Aynı zamanda kimlik politikaları ve toplumsal yapının bozumuna da dikkat çekmektedir. Karamustafa “Oyuk ve Kırık Dökük: Bir Dünya Hâli”¹⁵ (Görsel 8) Venedik Bienali’nde sergilenen eserde günlük nesnelere yaşanan olayların izlerini mekâna taşımaktadır. Yerleştirmesinde dünyayı bir savaş alanı gibi tasvir eden sanatçı,

toplumsal bozulmaya dikkat çekmektedir. Sanatçı farklı materyalleri kullanarak yaptığı yerleştirmelerinde, mekâna ve manifestoya paralel ilerlemektedir. Oyukluk halini yansıttığı sütunlar ve üç semavi dinin çatışmasını ele aldığı üç tellerle sarılmış Venedik avizeleri kullanılmıştır. Yaşanan ve önüne geçilemeyen olayların yaşattığı boşluk ve kırık döküklük duygulardan etkilenen sanatçı, yapıtında kullandığı malzemelerin yapısını mekânın boyutlarıyla ve mimarisiyle birleştirmektedir. Yapıtında birçok sosyopolitik ve kültürel temadan ilham alan sanatçı, çağdaş sanat pratiklerinden yerleştirmeyi video sanatıyla birlikte sunmaktadır. Karamustafa sanatsal pratiğini oluştururken araştırmalar, okumalar ve kendi birikiminden yola çıkarak yapıtını ortaya koymaktadır.

Sanatçı yapıtlarıyla ilgili şunu ifade etmektedir; Her ne kadar yapıtlarım zaman zaman göç, cinsiyet, bellek, kimlik kavramı etrafında değerlendiriliyorsa da konulara biraz daha derinleştirilerek bakıldığında üretimimim daha geniş bir çember içinde dolaştığı görülebilir. Aslında insana ve hayata dair her şey benim ve sanatım için bir gözlem alanı oluşturabilir. Feminizmle 1960'lı yılların sonunda tanıştım ve o günden sonra çeşitli aşamalarında savunma alanındaydım (G. Karamustafa, Kişisel iletişim, 2024). Karamustafa güncel yaşamın birçok parçasının sanatına ilham olabileceğini aktarmaktadır.

Görsel 8. Gülsün Karamustafa, Oyuk ve Kırık Dökük: Bir Dünya Hâli, Venedik Bienali, 2024

3. Sonuç

Çalışmada Antroposen çağı ekseninde günümüz ekolojik yapısı araştırılmış ardından ekofeminizmi aktarmak amacıyla feminizm ve ekoloji kavramaları tarihsel bağlamda ayrı ayrı incelenmiştir. Feminizm ve ekolojinin aynı bağlamda toplandığı ekofeminizm ele alınmış bu yapı doğrultusunda Türkiye’de ve diğer ülkelerde çalışan sanatçıların yapıtları irdelenmiştir. Çevre ile temas halinde olan farklı çağdaş sanat pratiklerinden arazi, performans, yerleştirme ve medya gibi yapıtlardan birkaçıyla örneklendirilmiştir. Çalışmada Antroposen çağının insan kaynaklı olması ve ekolojik yapıya verdiği tahribat sonucunda yaşanan toplumsal krizler ve sanata yansımaları görülmektedir. Sanat, tarihten çoğu zaman etkilenmiştir fakat 1950’lerden önce sanatın ifade alanları dar olduğundan kaynaklı üretimi sınırlandırılmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde yaşanan toplumsal olaylardan dolayı değişen ve dönüşen bir sanat anlayışı görülmektedir. Çağdaş sanatta, sanat dilinin değişimiyle farklı sanat pratikleri ortaya çıkmıştır. Bu yapıtlar kavramsallığı öne çıkaran, araştırma ve incelemeye dayalı güncel meseleleri konu alan çalışmalardır. Sanat yapıtları sadece biçimsel birer öge olmaktan çıkıp, kamusal alanda sosyopolitik sanat nesnelere dönüşmüştür. Kavramsal yönün öneminin arttığı bu dönemde, sanatta aktüel konulara yer verilmiştir. Günümüzün gündemi olan Antroposen çağı sanat üretimini doğrudan etkilemiştir. Ekolojik sanatın irdelediği ve farkındalık yaratmayı çabaladığı ekolojik yıkımlar Antroposen çağının sonuçlarından kaynaklanmıştır. Kadın ve doğanın benzer yıkımlara mazur kaldığını düşünen ekofeminist sanatçılar doğa üzerinde yahut doğayı yansıtan süreçlerle yapıtlar üretmişlerdir. Ekofeminist düşünce kadın ve doğa idealize

olmaktan çıkıp, kendi naturelliğini korunması gerektiğini savunmuştur. Bunu yaparken aynı zamanda eşitliği ve özgürlüğü de vurgular.

Ekofeminizmin kadın ve doğa etrafında çizdiği hatlarla, aslında birbirlerini tamamlayan iki unsur olduğunu görülmektedir. Bu kavramların sanata yansımaları birçok disiplinde ortaya çıkmış, her sanatçının bakışı açısı ve uygulaması farklı olmuştur. Çalışmada kullanılan ekofeminizm sanatı örnekleri, kadın sanatçılar tarafından geliştirilen yapıtlardır. Her birinin ekolojiyle biçimsel ya da kavramsal temasları olmuştur. Çevresel sanat üzerine temellendirilen işlerde, feminist bir bakış açısı hakimdir. Ekoloji-kadın, kadın-politika, politika-ekoloji gibi döngülerle sarmal bir yapı söz konusudur. Ve tüm bu kavramsal yapıyı çevreleyen Antroposen çağı esasında, insan kaynaklı olan bu döngünün yapı taşı olmuş durumdadır. Tüm bunlara bakıldığında ekofeminizm sanatının güncel ve sosyal bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Güncelden, şu andan ve gelecek kaygılardan beslenen ekofeminizm, bu doğrultuda farkındalık oluşturmaktadır. Özellikle de gelecek temsili aktarımlarında, oluşabilecek yeni ihtimalleri gözlemlemektedir. Sonuç olarak Antroposen çağı ekseninde gelişen dönüşen yeni bir dünya görülmektedir. Yeryüzünde birçok olgunun değişimine yol açan bu çağ, insanlığın değer yargılarının farklılaşmasıyla oluşan ekolojik senaryolar yaratmıştır. Günceli aktaran çağdaş sanat, bilimi de sanatın bir parçası yaparak daha doğru bir inşa süreci günümüze kadar devam etmiştir.

Kaynakça

- Antmen, A. (2012). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar (3. Baskı). Sel Yayın.
- Antmen A. (2020). Sanat Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştirisi (6. Baskı). İletişim Yayın.
- Atakan, N. (2008). Sanatta Alternatif Arayışlar. Karakalem Yayın.
- Bilsart Sanat Galerisi. (2020, 4 Mart). Sanatçı Konuşmaları: Ayça Ceylan. <https://bilsart.com/sergiler/ayca-ceylan/>
- Boone, A. (2022). Su İzleme: Çevre Sanatçısı Stacy Levy ile Bir Söyleşi. <https://www.arts.gov/stories/blog/2022/water-watch-conversation-environmental-artist-stacy-levy>
- Braddock, A.C.& Ater, R. (2014), Art in the Anthropocene, The University of Chicago Press on behalf of the Smithsonian, American Art Museum, 28(3), s. 4. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/679693>
- Brown, A. (2014). Güncel sanat ve ekoloji. Lal Yayın.
- Burnham, L.F. (1986). "High Performance," Performance Art, The MIT Press, 30(1), ss. 15-51. <https://www.jstor.org/stable/1145710>
- Crutzen, Paul J. & Eugene F.Stoermer. "The Anthropocene" (2000). The Future of Nature. Yale University Press. <http://www.jstor.com/stable/j.ctt5vm5bn.52>
- Dastarlı, E. & Cin, F.M. (2023). Direnişte Feminist Sanat: Türkiye'de Sanatın Estetiği, Yöntemleri ve Politikası. Springer Doğa
- Dastarlı, E. & Okkalı, İ.C. (2024). Performansın Köklerine İnmek/Sınırlarını Belirlemek: Neo-Şamanist Bir Ritüel Olarak Performans Sanatı, Sanat Tarihi Yıllığı.
- Damon, B. (2021). Betsy Damon's Performances, Lamama Galeria. <https://www.betsydamon.com/artworks/meditation-with-stones>
- Demos, T.J. ve Cotton, C. (2019). Art in the Anthropocene, Aperture Foundation. 234, ss. 44-51. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26668536>
- Diamond, I., & Orenstein, G. F. (1990). Reweaving the world: The emergence of ecofeminism, Sierra Club Yayın.

- Federici, S. (2016). Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim (B. Tanrısever, Çev.). Otonom Yayın.
- Forte, J. (1988). Women's Performance Art: Feminism and Postmodernism, The Johns Hopkins University Press, 40(2), ss. 217-235. <https://www.jstor.org/stable/3207658>
- Gürcan, A. G. (2015). Performans sanatı. Tekhne Yayın.
- Haksell, B. (1975). Jo Baer, Whitney Amerikan Sanat Müzesi. <https://whitney.org/artists/46>
- Harrison, C., Wood, P. S., & Sanat, V. K. (2020). Kuram 1900-2000 Değişen Fikirler Antolojisi. Küre Yayın.
- Hooks, B. (2016). Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika (Çev. A. Yıldırım) (1. Baskı). Bgst.
- Horton, J.L. (2017). Indigenous Artists against the Anthropocene, CAA, 76(2), ss. 48-69. <https://www.jstor.org/stable/45142472>
- İstanbul Kültür Sanat Vakfı. (2024). Gülsün Karamustafa, Oyuk ve Kırık Bir Dünya Hâli. <https://turkiyepavyonu24.iksv.org/>
- Kurczynski, K. (2008). Wack! Art and the Feminist Revolution. Woman's Art Journal.
- Luke, T.W. (1992). Art and the Environmental Crisis: From Commodity Aesthetics to Ecology Aesthetics, CAA, 51(2), ss. 72-76. <https://www.jstor.org/stable/777398>
- Miles, K. (2018). Ecofeminism. www.britannica.com/topic/ecofeminism
- Neperud, R.W. (1997). Art, Ecology, and Art Education: Practices & Linkages, National Art, Education Association, 50(6), ss. 14-20. <http://www.jstor.com/stable/3193683>
- Nochlin, L. (2020). Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok? Ahu Antmen (Ed.), Sanat/Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri, İletişim Yayın.
- Notz, G. (2012). Feminizm, (Çev. Sinem Derya Çetinkaya). Phoenix Yayın.
- Plumwood, V. (2004). Feminizm ve Doğaya Hükmetmek (B. Ertür, Çev.). Metis Yayın.
- Pollock, G. (Ed.). (2005). Generations and geographies in the visual arts: Feminist readings. Routledge.
- Raskin, D. (1995). Jetties and Lagoons, Tracing Cultures. Art History, Criticism, Critical Fiction.
- Sakıp Sabancı Müzesi. (2022), Agnes Denes Yaşayan Piramit. <https://www.sakipsabancimuzesi.org/sergiler-ve-etkinlikler/sergi/68>
- Sezgin, E. (2022). Sanat ve Ekoloji: Sanat/Yaşam/Üretim. İletişim Yayın.
- Stacy Levy Sere (2024). Pembe Seviye. <https://www.stacylevy.com/contact>
- Shiva, V. ve Mies, M. (2019). Ekofeminizm (İ. U. Kelso, Çev.). Sinek Sekiz Yayın.
- Wikipedia, (2019), *Erik Swyngedouw*.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: <https://www.betsydamon.com/>

Görsel 2: <https://www.anamendietaartist.com/>

Görsel 3: <http://www.nazligurlek.com/performance--phenomenal-hole-1.html>

Görsel 4: <https://bilsart.com/sergiler/ayca-ceylan/>

Görsel 5: <https://www.sakipsabancimuzesi.org/sayfa/agnes-denes-manifesto>

Görsel 6: <https://www.stacylevy.com/>

Görsel 7: <http://nancyatakan.com/category/works/>

Görsel 8: <https://turkiyepavyonu24.iksv.org/>

Teşekkür

Araştırmamı daha değerli hale getiren ve sanat pratiklerini aktaran sanatçı Nancy Atakan'a, sanatçı Gülsün Karamustafa'ya ve sanatçı Nazlı Gürlek Hodder'a teşekkür ederim.

[1] Performans Sanatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Elif Dastarlı ve İlkay Canan Okkalı'nın Performansın Köklerine İnme/Sınırlarını Belirlemek: Neo-Şamanist Bir Ritüel Olarak Performans Sanatı makalesi, 33, (2024), ss. 21-47.

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Performans sanatçısı Valie Export, kadınların özgürlüğü hareketinde kadınların durumu, sanat hareketleri içinde kadının durumudur. Hepimizin bilincini etkilemek için kadınların sanatı bir ifade biçimi olarak kullanmaları, fikirlerini toplumsal gerçeklik kurgularına aktarmaları gerekir, kadınlar kendi gerçekliklerini ancak bu şekilde yaratabilirler (Antmen, 2012, s. 245).

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. 2022-2023 tarihleri arasında Sakıp Sabancı Müzesi'nin ev sahipliği yaptığı Agnes Denes'in Yaşayan Piramit adlı yapıtında katılımcılar da bitki ekim sürecine dahil olmuştur.

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nancy Atakan'ın Doldur (Maltepe) çalışması, 2013'te sanatçının kişisel sergisi olan Ayna Ayna Söyle Bana'da yer almıştır.

[5] 60. Venedik Bienali Türkiye Pavyonu'nda bulunan sanatçının çalışmaları ve sergi hakkında detaylı bilgi için bkz. Sergiyle eş zamanlı yayınlanan, editörlüğünü Melis Cankara'nın üstlendiği Oyuk ve Kırık Dökük: Bir Dünya Hâli kitabı, sanatçının çalışma pratiğinden ve yapıtlarından oluşmaktadır (İKSV Türkiye Pavyonu,2024).